

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

**POSTAVENÍ ŽEN
V ČESKÉ SPOLEČNOSTI
V POSLEDNÍCH
100 LETECH**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PaedDr. Lenka Rogožanová**

**Vypracovala:
Jarmila Káfoňková**

BRNO 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Postavení žen v české společnosti v posledních sto letech“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu, uvedenou v seznamu literatury. V bakalářské práci nejsou uvedeny žádné informace, podléhající jakémukoliv stupni utajení, proto souhlasím se zpřístupněním práce ke studijním účelům.

Brno, 12. října 2006

.....
Jarmila Káfoňková

Poděkování

Děkuji svojí vedoucí práce, PaedDr. Lence Rogožanové, za velmi užitečnou metodickou a konzultační pomoc, kterou mi poskytla při zpracování bakalářské práce. Dále děkuji svým blízkým za podporu všech mých studijních snah a také za trpělivost.

Jarmila Káfoňková

OBSAH

PROHLÁŠENÍ	str. 2
PODĚKOVÁNÍ	str. 3
ÚVOD	str. 6

1. ČESKÁ ŽENA V RAKOUSKO – UHERSKÉ MONARCHII

1.1	Česká žena na přelomu 19. a 20. století	str. 8
1.2	Výchova a vzdělání po roce 1900	str. 13
1.3	Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění	str. 14
1.4	Směr a cíle emancipačních snah	str. 15
1.5	Právní postavení	str. 16
1.6	Válečné období 1914 – 1918	str. 17

2. ČESKÁ ŽENA V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY

2.1	Výchova a vzdělání po roce 1918	str. 19
2.2	Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění	str. 20
2.3	Směr a cíle emancipačních snah	str. 21
2.4	Právní postavení	str. 22
2.5	Válečné období 1939 – 1945	str. 23

3. ČESKÁ ŽENA V OBDOBÍ SOCIALISMU

3.1	Výchova a vzdělání po roce 1945	str. 27
3.2	Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění	str. 28
3.3	Ženy v životě veřejném a v politice	str. 31
3.4	Právní postavení	str. 32

4.	ČESKÁ ŽENA V POSLEDNÍ DEKÁDĚ 20. STOLETÍ	
4.1	Výchova a vzdělání po roce 1989	str. 35
4.2	Pohled dnešních žen na postavení ve společnosti, pracovní uplatnění, politické ambice	str. 36
4.3	Proměny rodiny	str. 38
4.4	Právní postavení	str. 39
4.5	Česká žena na přelomu 20. a 21. století	str. 40
	ZÁVĚR	str. 44
	RESUMÉ	str. 46
	ANOTACE	str. 47
	KLÍČOVÁ SLOVA	str. 47
	ANNOTATION	str. 48
	KEY WORDS	str. 48
	POUŽITÉ PRAMENY INFORMACÍ	str. 49

ÚVOD

V úvodu bych měla vysvětlit, proč jsem si z více než stovky rozmanitých témat vybrala právě toto. Nepovažuji se za zapálenou a bojovnou feministku, navzdory tomu, že žiji se svými dětmi sama, bez manžela, navzdory tomu, že při zaměstnání studuji. Patřím sice k ženám, které se dovedou rvát za svá práva a to, že ženy jsou ve všem rovny mužům, považuji za prostý fakt, o němž není nutno diskutovat. Rozhodně však zavrhuji radikalismus, který hlásá, že v době, kdy ženy přijdou na to, jak se obejít bez mužů v reprodukčním procesu, nebude jich třeba. Muž a žena tvoří jednotu, která je nejdůležitější ve výchově, při formování osobnosti dítěte a vždy tomu tak bude.

Téma mne od počátku zaujalo svojí šíří. Sto let je doba zajisté dlouhá, avšak dvacáté století bylo navíc mimořádně různorodé. Pomněme jenom čtyři mocenské, politické systémy: monarchie, první republika, socialismus, „posametová“ demokracie. Dále je to století dvou nejničivějších válek, které se Evropou a tedy i Čechami přehnalý a zanechaly za sebou miliony mrtvých. Rovněž nesmím zapomenout na snahy našeho národa o zvrát dějin. Mám teď na mysli podařená i nepodařená povstání – rok 1948, rok 1968, rok 1989.

Práci jsem rozdělila do čtyř velkých kapitol právě na základě historických mezníků, které zde uvádím. Každý tento mezník totiž znamenal posun v životě ženy. Posun ve společenském životě, v životě soukromém, ekonomickém, posun v jejích právech. Nebudu zde uvádět, zda posun vpřed či vzad. K tomu dospějí (nebo možná také ne) až v závěru svojí práce, poté, co prostudují veškeré prameny informací. Mimo to jsem zařadila podkapitolu, zdánlivě nesouvisející s tématem. Je to kapitola *1.1 - Česká žena na přelomu 19. a 20. století*. Zmíněnou kapitolu považuji za velmi důležitou proto, že konec devatenáctého století, jeho politické, ekonomické, společenské a kulturní změny ve skutečnosti rozvoj emancipačních snah v českých zemích odstartovaly.

Tato práce si nestanovuje za cíl přinést něco nového a převratného, něco, „co tu ještě nebylo“. Je to teoretická práce, založená na studiu dostupné literatury, jejímž cílem je přiblížit ženu posledních sta let.

Rozsáhlému časovému rozpětí sta let odpovídá i použitá literatura – od Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811 až po nejnovější studie, publikované po roce 2000. Snažila jsem se podat vývoj ženského hnutí co nejobjektivněji a doufám, že se mi to podařilo i přesto, že jsem se při studiu literatury setkala s radikálním feminismem na straně jedné a zapřísáhlým nepřátelstvím vůči ženám na straně druhé. Dalším problémem bylo to, že zatímco práce publikované před rokem 1989 se nesou v duchu oficiální komunistické ideologie, některé práce pozdější tzv. vylévají s vaničkou i dítě a nekompromisně odsuzují vše, co bylo. Při pročítání všech těch pramenů, které uvádím na konci práce i dalších, které jsem nakonec nepoužila, jsem narazila na mnoho zajímavého. Bohužel, tato práce má omezený počet stran, takže je stručná a nezabíhá do detailů. Ale může být přínosem pro některého studenta či studentku, kteří se daným tématem budou později zabývat podrobně.

1. ČESKÁ ŽENA

V RAKOUSKO – UHERSKÉ MONARCHII

1.1 Česká žena na přelomu 19. a 20. století

Dvacáté století je stoletím převratných dějinných změn. V souvislosti s historií českého ženského hnutí však nelze nezmínit druhou polovinu století devatenáctého, aby bylo možno si utvořit představu o tom, z jakého prostředí a za jakých okolností české ženy do dvacátého století vstupovaly. Zejména doba od 60. let 19. století měla pro vývoj ženské otázky mimořádný význam.

Ještě v 19. století byly dívky už od útlého věku vedeny pouze k práci pro domácnost a rodinu. V této době ještě převažovala domácí výroba, což znamená, že v domácnosti se šilo šatstvo, pekli chléb, opravovaly boty. Žena byla od rána do večera plně vytížena domácností. A tak byla děvčata už od dětství směřována k cíli dobře se provdat. Od této doby až do svatby trávila veškerý čas tím, že si sama připravovala výbavu a učila se vést domácnost. A snaha provdat se byla opravdu velká, protože dívka, která se neprovdala, zůstala „viset na krku“ příbuzným, kteří se o ni museli postarat.

Na venkově majetek dědil vždy pouze nejstarší syn, aby půda zůstala pohromadě a ten byl povinen neprovdanou sestru živit. Pokud měl takových sester víc, stávalo se, že se kvůli tomu ani neoženil. Pokud venkovská dívka neměla příbuzné, ani majetek, musela do města – do fabriky nebo do služby, aby přežila. Ve městě byla situace trochu odlišná. Dívkám z měšťanských rodin byla po absolvování školní docházky dopřána ještě výuka hudby a v té době módní francouzština, aby se zvýšila jejich cena na trhu nevěst. A o obchod tu v podstatě opravdu šlo. Nevěsty lovily bohaté ženichy, ženichové hledali co největší věno. A manželství bylo hospodářskou institucí. Neprovdaná měšťanská dcerka byla opravdu přítěží pro příbuzenstvo, protože by se nesnížila k tomu, aby šla a živila se vlastní prací. To bylo pouze pro chudinu. Pracovaly – a to už od čtrnácti let – pouze dívky z nižších sociálních vrstev. A tak neprovdaná měšťanská

dcerka dělala služku u svých příbuzných, pokud příbuzné neměla, hladověla. Nezřídka skončila v nevěstinci. Stávalo se, že ženy, které ovdověly a znovu se neprovdaly a které už nechtěly ani nevěstince, prodávaly zámožným pedofilům svoje dcery. Takové případy bohužel nebyly ojedinělé.

[In NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dejiny ženy. Žena novodobá a moderná*. Bratislava: EPOCH, 1971. 309 s.]

V rakousko – uherské monarchii byla školní docházka šestiletá a to až do roku 1869, kdy byla uzákoněna osmiletá povinná školní docházka, pro děti od šesti do čtrnácti let. Pro dívky tímto veškeré další možnosti vzdělávání skončily, pokud nechtěly pokračovat na Ústavu pro vzdělávání učitelek, který byl v Praze založen v roce 1867. Ovšem absolventky mohly vyučovat pouze ruční práce a to na soukromých dívčích ústavech. Od výše uvedeného roku 1869 jim byla umožněna výuka na vyšším stupni veřejných dívčích škol a nižším stupni škol smíšených. Možnost vyššího studia měli pouze chlapci, ale už na základním stupni školství bylo pro děvčata v učebních osnovách čtení, psaní a počítání minimum, převažovala výuka ručních prací.

Ženy měly vůbec velmi podřadné postavení. Byly zbožím, majetkem. To z nich dělал i zákon. Všeobecný občanský zákoník rakouský z roku 1811 (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), který vstoupil v platnost 1. ledna 1812, platil s drobnými novelizacemi v našich zemích až do velké novely v roce 1950. První díl tohoto zákoníku obsahoval ustanovení o právu manželském, vztazích mezi rodiči a dětmi, o poručenství a opatrovnictví. Žena byla nesvéprávnou osobou. Ve všem ji zastupoval jako její zákonný zástupce nejdříve otec, potom manžel. Otec předával muži dceřino věno a to se automaticky stávalo mužovým majetkem. Manželství bylo svazkem dvou nerovnoprávných osob, v němž žena byla podřízena muži. Manžel byl hlavou rodiny, žena mu musela pomáhat v hospodářství a plnit jeho příkazy, počítaje v to i plnění „manželských povinností“.

I v právu rodičovském byla jasná nadřazenost muže. On dával dítěti jméno, rozhodoval o výchově, spravoval majetek dětí a rozhodoval o jejich budoucím povolání. Děti mu náležely i v případě rozluky manželství, s výjimkou chlapců do čtyř let a dívek do sedmi let. Žena nesměla být přítomna ani při posledním pořízení.

Shrnuto jednou větou – žena byla postavena na roveň dětem, nezletilým, cizincům, slepým, hluchým, zuřivým, šíleným a blbým. Slovo „blbí“ zde není vulgarismus, ve zmíněném zákoníku je uváděno ve vícero ustanoveních jako „terminus technicus“.

[In VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 1. vyd., 12 s. ISBN 80-210-0794-X.]

V takovém postavení se tedy nacházely české ženy, když roku 1859 padl Bachův absolutismus. Po deseti letech, kdy byly Čechy doslova a do písmene policejním státem, došlo ke změnám nejen na politické scéně, ale také na scéně kulturní a společenské. Doba plná euforie a očekávání lepších časů přála i ženám a jejich emancipačním snahám a ony se začaly nenásilnou formou organizovat v hnutí. V čele tohoto hnutí stály ponejvíce spisovatelky: Karolina Světlá, Věnceslava Lužická-Srbová, Sofie Podlipská, Eliška Krásnohorská, Tereza Nováková a další. Byly iniciátorkami a zakladatelkami řady spolků, které se zabývaly charitou, péčí o chudé svobodné dívky a jejich vzděláváním. Ženské hnutí v Čechách se ve svých počátcích neslo ve zcela jiném duchu, než jinde ve světě, hlavně v Americe. Bylo mírné, ne tak radikální a hlavní ideou bylo vlastenectví, češství, což bylo zajisté odrazem více než tří století nadvlády dynastie Habsburků, popírání naší národní identity, systematického poněmčování.

Významným právním krokem, vedoucím k rozvoji veřejné činnosti žen, byl nový Spolkový zákon z roku 1867, který umožňoval fungování ženských spolků po vzoru spolků mužských, to znamená se stanovami, hierarchií, řádem. V 60. letech tak ženských spolků vzniká celá řada. Ty už svoji činnost nezaměřují pouze na charitu, jejich snahou je dívky a mladé ženy vzdělávat, umožnit zejména těm ze slabších sociálních vrstev získat alespoň takové vzdělání, aby se dokázaly uživit vlastní prací. Proto při spolcích zpravidla vznikaly i školy.

Nejznámějším takovým spolkem a také jedním z prvních je Spolek sv. Ludmily, založený a vedený Věnceslavou Lužickou – Srbovou, dále Ženský výrobní spolek český, Domácnost, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských a další. Ze škol zde působících uvedu jen ty nejznámější – Vyšší dívčí školu a Průmyslovou školu.

V dané době to byl velký krok vpřed, ale i tyto školy jsou zaměřeny na to, vychovat z dívky hospodyně, manželku a matku a stále se výuka zaměřuje na chudinu, protože v této době ještě ženy ze středních, měšťanských vrstev ani nenapadne, že by se musely živit vlastní prací, to naprosto nepřipadalo v úvahu. Tyto vžitá tradice a tabu začala bortit až koncem století nastupující nová generace.

Výraznou osobností této doby, myslím významnou pro ženské hnutí, byl Vojta Náprstek. Muž, který se jako student práv účastnil bouřlivých revolučních událostí roku 1848 a poté musel uprchnout do Ameriky, kde strávil 10 let, stal se po návratu z nedobrovolného exilu mecenášem všech pokrokových snah, tedy i emancipačních. Rodinný dům v Praze, známý jako dům „U Halánků“, se stal centrem kulturního dění, kde se shromažďovala česká vlastenecká inteligence. Náprstek z desetiletého exilu přivezl nejenom vynálezy techniky, např. šicí stroj, přivezl také poznatky o životě amerických žen a jejich boji za rovnoprávnost.

Vojta Náprstek byl jeden z prvních mužů, kteří u nás začali prosazovat nutnost vyššího vzdělání žen. Na statistikách dokazoval to, že ne každá žena se může vdát a být zaopatřena manželem, je nutno, aby se tedy neprovdané ženy dokázaly samy uživit – a to i ženy ze středních, měšťanských vrstev. Uváděl jako vhodná povolání ošetřovatelek, pečovatelek, učitelek, tedy činnosti blízké úkolům manželky a matky, což bylo pro tehdejší společnost přijatelné. A tak i jeho přičiněním se ženské hnutí začíná od vlasteneckých „dýchánek“, od otázek národně kulturních, přesouvat k otázkám vzdělání.

V roce 1865 pomáhal Náprstek spisovatelce Karolíně Světlé založit Americký klub dam. Hlavním programem tohoto spolku byla vzdělávací činnost. Konaly se zde přednášky, besedy, přednášet zde si považovali za čest takoví velikáni našich dějin, jako např. Tomáš Garrigue Masaryk, v té době univerzitní profesor, Františka Plamínková, později první česká senátorka, sám Vojta Náprstek a mnoho dalších. Činnost tohoto spolku, který přestál i obě světové války, ukončil komunistický režim v roce 1948.

V souvislosti se zmínkou o T. G. Masarykovi nemohu zapomenout na jeho ženu Charlottu. To ona, pravá svobodomyšlná a emancipovaná Američanka, ho ovlivňovala v jeho postojích a názorech na ženskou otázku. Křehká žena, která do češtiny přeložila

„bibli“ světového feminismu, „Poddanství žen“ od Johna Stuarta Milla, žena, které se stala tato země skutečným domovem.

[BAHENSKÁ, Marie. Dívčí a vzdělávací ženské spolky v Praze v 19. století. str. 79 – 82. In *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha, Slon, 2005, 175 s.]

Největším přínosem pro Americký klub dam byl příchod mladé generace spisovatelek, v čele s Eliškou Krásnohorskou. Tato generace už neuznávala to, že žena patří pouze k dětem, pouze do domácnosti. Došlo ke sporům mezi starou a mladou generací a výsledkem bylo „odpadlictví“, založení spolku Minerva. Členky Minervy chtěly víc, než vařit a rodit děti. Chtěly studovat, vzdělávat se. Právě tato generace dokázala nesmírným úsilím to, že bylo v Praze roku 1890 založeno první dívčí gymnázium v celé monarchii, gymnázium Minerva. Absolventky Minervy ale musely až do školního roku 1907/8 skládat maturitu na Akademickém gymnáziu, protože do této doby bylo gymnázium Minerva školou soukromou, podporovanou ženským spolkem téhož jména. Až zmíněného roku 1907/8 tato škola získala tzv. „právo veřejnosti“.

„Založení prvního dívčího gymnázia Minervy bylo spojeno se snahou žen o zrovnoprávnění s muži, především ale vycházelo z myšlenek 18. století – o lidských právech, o postavení ženy ve společnosti. Gymnázium Minerva – nazvané podle římské bohyně vzdělanosti – se stalo symbolem ženského hnutí.“

[Minerva, první dívčí gymnázium v Evropě. In MARKOVÁ, Marta. *Femina*. Brno: Barrister&Principal, 1998. 1. vyd. ISBN 80-85947-27-7.]

Gymnázium Minerva bylo první vlaštovkou na cestě za vyšším vzděláváním žen, na cestě k rovnoprávnosti, na cestě k osamostatnění se. Devatenácté století tedy ukončím dvěma důležitými událostmi.. Roku 1897 bylo ženám, jakožto řádným posluchačkám, umožněno studium na filosofické fakultě. Prvními absolventkami této fakulty byly právě bývalé studentky Minervy. Tento rok je také symbolickým završením emancipačních snah českého ženského hnutí 19. století, protože je rokem I. sjezdu žen československých, který se konal na pražské radnici.

1.2 Výchova a vzdělání po roce 1900

Výchova na počátku 20. století nese se stále ještě v duchu století předešlého. Významným je v tomto směru fakt, že v této době katolická církev, která ztratila absolutní dohled nad školstvím, využila konservatismu a zpátečnických názorů na vzdělání žen. Situace je v Čechách taková, že ze státních ústavů vychází málo učitelů a učitelek, je jich nedostatek a to z důvodů finančních. Čeští učitelé jsou placeni nejhůř z celé monarchie. A tak církev ve velké míře zakládá vyšší dívčí školy, lycea, dívčí pedagogia, ze kterých vychází síla učitelek, které samozřejmě výchovu a výuku ve školách pojímají v duchu své přísné katolické výchovy. V době, kdy se stát chce úplně vymanit z moci církve a kdy ženy bojují za rovnoprávnost, si málokdo uvědomuje, že všechny tyto skutečnosti mají nebyvalý význam. A tak převážná většina rodin a nemalý počet škol vychovává dále dívky „dle zákonů božích“, tj. k mravopochybnosti, bohabojnosti a poslušnosti vůči rodičům i manželovi. I nadále je největším cílem dívky se dobře provdat.

[In FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848*. Praha: Emil Šolc, 1909. s. 173 – 181.]

V této době již mohou dívky studovat, avšak v rodinách se preferuje studium chlapců. Ale přece jen došlo k pokroku a odbourání některých tabu. Měšťanské rodiny už připouštějí možnost, že by jejich děti mohly být někdy nuceny pracovat a tak jim umožňují navštěvovat školy, které je připraví pro praktický život, pro dívky z nejhudších vrstev to zase znamená, že je po absolvování povinné školní docházky nečeká pouze dřina ve fabrikách a na polích.

Za vzdělání žen se začalo zvedat stále více hlasů a to i z řad významných mužů. Objevují se snahy o reformu středního školství. Až do roku 1918 totiž kromě Minervy existovala v českých zemích pouze tři další dívčí gymnázia. Roku 1900 byl tedy vydán „Prozatímní status“, jímž byla zavedena šestitřídní dívčí lycea, zakončená maturitou. Doplnňovací zkoušky umožňovaly absolventkám vyučovat některé předměty na obecných školách nebo pokračovat ve studiích. Také mohly po ukončení čtvrtého ročníku odcházet do zaměstnání. Nařízení Ministerstva kultu a vyučování uzákonilo roku 1908 osmitřídní reálná gymnázia a reformní reálná gymnázia. Reformní reálná

gymnázia vznikla tak, že byly ke čtvrté třídě lycea připojeny čtyři další, vyšší třídy. Jedním z významných mužů, kteří stáli u zakládání šestiletých dívčích lyceí a reálných gymnázií, těch, kteří se zasloužili o rozvoj dívčího středního školství, byl bezesporu Dr. František Drtina, přední český pedagog.

[In JÚVA, Vladimír; VESELÁ, Zdenka. *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*. Praha: SPN, 1988. s. 99 – 103.]

Dívky měly ještě další možnost středoškolského studia a to hospitace na středních školách chlapeckých. Hospitantky měly ovšem na těchto školách velmi nerovné postavení s chlapci. Nebyly průběžně klasifikovány a zkoušeny, vykonávaly pouze semestrální a závěrečné zkoušky. Bylo zamezeno jejich stýkání se s chlapci, do třídy vstupovaly společně s profesorem, o přestávkách byly izolovány.

[In KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968. s. 77.]

Vysokoškolsky mohly od roku 1900 ženy studovat kromě filosofie také medicínu a farmacii. Roku 1901 byly uděleny první české doktoráty ženám. Těmi byly Marie Zdenka Baborová a Marie Fabiánová – první doktorky filosofie. První český doktorát medicíny získala v roce 1902 Anna Honzáková, první českou lékařkou byla ovšem Bohuslava Kecková, která promovala v roce 1880 v Curychu, druhou potom Anna Bayerová, která promovala roku 1881 v Bernu. Ženy, které v této době získávaly vysokoškolské tituly, pocházely většinou ze středních vrstev, z dobře situovaných rodin. Otcové těchto dívek byli zpravidla lékaři, profesoři, učitelé, právníci a další, vzdělaní a pokrokově založení muži.

[In JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1982. 162 s.]

..

1.3 Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění

Společnost se na zaměstnanou ženu už nedívá jako na zavrženíhodnou, mravně pokleslou. Přesto však se ženy, které se ucházejí o práci, potýkají s velkými překážkami. Jsou sice zaměstnávány, ale za platy o polovinu nižší, než muži. Nejhuře

na tom jsou učitelky. Zákon jim přikazuje celibát. V okamžiku, kdy se učitelka provdává, musí zaměstnání opustit. Jednou z žen, která se kvůli lásce ke svému učitelskému povolání vzdala práva mít rodinu a děti, byla i Františka Plamínková. Proto celý život bojovala za práva žen, za zrušení celibátu učitelek. Ženám bylo tedy umožněno pracovat, stát dokonce zakládá pro zaměstnané ženy, hlavně samoživitelky, mateřské školy. Zde se dětem věnovaly pěstounky, absolventky ústavů pro vzdělávání učitelek. Přesto však ženy ve většině případů opouštěly zaměstnání v okamžiku, kdy se provdaly. Důvodem bylo nejenom to, že muž chtěl mít manželku doma, u dětí, ale také to, že žádný zaměstnavatel nezohledňoval mateřství. Neexistovala mateřská dovolená, příspěvek v mateřství, na dobu před porodem a po něm nebyla dokonce poskytována ani běžná dovolená.

Nejvyšší zaměstnanost žen vykazovala dělnická třída. Strojová výroba umožnila zaměstnávat nekvalifikovanou a za poloviční plat pracující ženskou sílu, která u strojů vystřídala kvalifikovanou a dražší sílu mužskou. I to bylo důvodem, že za práva na lidštější pracovní podmínky zpočátku bojovali muži a ženy, každý zvlášť. A podmínky byly opravdu velmi špatné. Malé platy, žádná dovolená na zotavenou, žádný příspěvek v nemoci či invaliditě, pracovní doba i dvanáct až čtrnáct hodin. A nešlo jen o práci např. v textilních továrnách. Ženy, dokonce i děti pracovaly ve slévárnách, hutích.

[In MUŽÍKOVÁ – NOSILOVÁ, Ludmila. *Naše ženy v historii a ve výstavbě státu*. Praha: Ministerstvo informací, 1946. 52 s.]

1.4 Směr a cíle emancipačních snah

Když bylo dosaženo výsledků v boji o vzdělání, obrací se zájmy ženského hnutí do sféry sociální a politické. Roku 1903 zakládají české ženy v čele s Františkou Plamínkovou a za vydatné pomoci T. G. Masaryka Ženský klub český. V něm se začal soustřeďovat veškerý kulturní a politický život českých žen. Pod něj patřila i řada menších spolků, např. Dámská beseda, Dámský klub, Jednota učitelek, Spolek pěstounek mateřských škol a opatrovnic, Spolek poštovních a telegrafních manipulantek, Zemská jednota pracujících žen a dívek a mnoho dalších.

Ženy začínají být politicky aktivní. Jejich přičiněním vznikají bezplatné zprostředkovatelný práce pro ženy, bezplatné útulky pro ženy v době nezaměstnanosti apod. Ženy se také vrhají do boje za volební právo. Roku 1905 u nás vzniká Výbor za volební právo žen, který je od roku 1908 členem Mezinárodní aliance pro volební právo. Františka Plamínková, která se v ženském hnutí angažovala od jeho počátků, objevila mezeru ve volebním zákoně. Žena podle tohoto zákona nemohla volit, nikde však nebylo psáno, že nemůže být volena. A tak se rozbíhá velká a velmi dobře zorganizovaná volební kampaň, jejímž výsledkem je roku 1912 zvolení první ženy, spisovatelky Boženy Vikové – Kunětické, poslankyní Zemského sněmu.

[HENDRYCHOVÁ, Soňa. Z historie feminismu v českých zemích. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 171 s.]

1.5 Právní postavení

Práva žen upravoval již dříve zmíněný občanský zákoník z roku 1811, který byl sice roku 1867 novelizován, tato novela však nepřinesla výraznějších změn. Ještě na počátku 20. století stále platil v právu manželském a rodinném § 92, podle něhož se od manželky vyžadovala naprostá poslušnost manželovi, jakožto hlavě rodiny a správci domácnosti, ženě byli po rozvodu ponecháni pouze chlapci do čtyř let a dívky do sedmi let, dle § 148 jedině otec byl oprávněn zvolit svým dětem povolání a to i proti jejich vůli, dle § 192 ženy, osoby řádové a cizozemci byli vyloučeni z poručnictví. § 591 stanovoval, že členové duchovních řádů, mladíci pod 18 roků, osoby ženské, dále nepříčetní, slepí, hluší nebo němí nemohli být svědky při posledním pořízení. Až novela občanského zákoníku z roku 1914 přinesla změnu v tom, že žena směla být svědkem při pořizování písemných listin a posledního pořízení a u rozvodu manželství soud při svěřeni dětí do péče rozhodoval se zřetelem k zájmům dětí, bez ohledu na jejich věk.

Podívejme se krátce i do práva veřejného. Volební zákon říšský z roku 1907 stanovil, že do říšské rady měly právo volit jen osoby rodu mužského. Při volbách do zemského sněmu a okresních i obecních zastupitelstev rozhodovala poplatnost. Ženy poplatnice (samostatně výdělečně činné a zaměstnané, které odváděly daně), měly volební právo, ale nepřímé. Musely se u voleb dát zastupovat plnomocníkem,

samozřejmě mužem. Pouze při volbě do Sněmu Království českého opomenutím zákonodárce se dovoloval, resp. nařizoval osobní výkon žen při volbě. Právo pasivní (být volena) vůbec v rakouském občanském zákoníku nebylo právně ošetřeno, protože by jeho tvůrce nikdy nenapadlo, že by žena někdy mohla být zvolena (a chtěla být zvolena) do veřejné funkce. Tato mezera v zákoně neušla Františce Plamínkové a ženy jí okamžitě využily, jak o tom blíže pojednávám na jiném místě. V oblasti práva občanského měly ženy nerovné postavení s muži, ovšem ne tak v oblasti práva trestního. To rozdíl pohlaví neuznávalo, žena zde byla muži rovna. Přestoupila-li zákon, byla trestána stejně tvrdě a nemilosrdně, jako muž.

[Žena a veřejný život. In HAJN, Alois. *Ženská otázka v letech 1900 – 1920*. Praha: Pokrok, 1939. s.21 – 24.]

1.6 Válečné období 1914 – 1918

Tuto kapitolu otevřu několika velmi důležitými historickými daty, která otřásla životy milionů lidí na dlouhé čtyři roky. Píše se rok 1914. 28. června toho roku byl v srbském Sarajevu zastřelen následník habsburského trůnu, arcivévoda František Ferdinand a měsíc poté vyhlásilo Rakousko Srbsku válku. Pro náš národ to znamenalo, (samozřejmě pro muže), úplnou mobilizaci. Měla to být rychlá válka, rychlé vítězství. Skutečnost však byla jiná. Ti z vás, kterým prošel rukama „Dobrý voják Švejk“ od Jaroslava Haška, si jistě vybavíte, že jak se válka protahovala, byli odváděni i velmi mladí chlapi, nakonec i muži staří a nemocní.

Doma zatím na místa mužů nastoupily ženy. Pracovaly nejenom jako sestry v lazaretech nebo jako telegrafistky. Nahradily muže na všech místech, která ti opustili. Zejména pro ženy na venkově se stal život velmi těžkým. Musely zastat veškerou těžkou dřinu na polích, v kovárnách, ve mlýnech.

[In PLAMÍNKOVÁ, Františka. *Žena v demokracii*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924. 40 s.]

Ženy se také účastnily domácího i zahraničního odboje. Organizovaly sbírky pro rodiny vězňů, přenášely důležité zprávy, prováděly s nasazením života vyzvědačskou činnost, vystupovaly na veřejnosti a ne málo jich přišlo o život při „hladových“ demonstracích, do kterých vláda nechala střílet. Mnoho jich bylo vězněno. Za ně uvedu dvě nejznámější: Alici Masarykovou, dceru T. G. Masaryka a Hanu Benešovou, manželku Edvarda Beneše. Ty obě, stejně jako mnoho jiných, byly členkami Maffie.

[In MUŽÍKOVÁ – NOSILOVÁ, Ludmila. *Naše ženy v historii a ve výstavbě státu*. Praha: Ministerstvo informací, 1946. 52 s.]

Maffie byla odbojová organizace, která vznikla ihned na počátku války. U jejího zrodu stáli právě T. G. Masaryk a Edvard Beneš, který byl zároveň jejím generálním tajemníkem. Maffie organizovala akce proti Rakousku na poli domácím i zahraničním. Sbírala zprávy a posílala je za hranice, tiskem i jinak propagovala odboj, činila přípravy k vybudování nového, poválečného Československa. Udržovala styky s lidmi na frontách, ve vojenských továrnách, kancelářích, na diplomatických postech a při konzulátech. Podzemní cestou vydávala pro informovanost české i světové veřejnosti list „Hlasatel“. Maffie stála i u založení Českého srdce – organizace, která hmotně pomáhala rodinám zajatců a vězňů. Ve všech událostech těchto let, v obou zmíněných organizacích sehrály právě ženy významnou úlohu doma i za hranicemi. Byly pronásledovány a vězněny, spolu s muži.

[In HAJŠMAN, Jan. *Maffie*. Praha: Antonín Strojil, 1924. 52 s.]

2. ČESKÁ ŽENA V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY

2.1 Výchova a vzdělání po roce 1918

Devátého listopadu 1918 bylo zákonem č. 2 Sb. zřízeno Ministerstvo školství a národní osvěty. Zákonem č. 292/1920 Sb. byly tomuto ministerstvu uděleny veškeré kompetence a rozhodovací práva ve věcech školství. Nejdůležitějším se stal výnos č. 51.297/1920 Sb., kde je psáno, že hoši a dívky jsou rovnoprávními i na jednoročních kursech učebných, spojených se školami občanskými. Pro národní školství měl ale největší význam Malý školský zákon (226/1922 Sb.). Tento zákon zaváděl nové povinné předměty – i pro dívky – občanskou nauku a výchovu a tělocvik, který byl do té doby nepovinný. Zákon měl také odstranit spory učitelů a učitelek o místa. Z toho je patrné, že ani v mladém Československu ještě nebyla odstraněna diskriminace žen, navzdory ústavě (§ 106 – „Výsady pohlaví, stavu a povolání se neuznávají“). Zákon také zrušoval úlevy od školní docházky a zvyšoval tresty za nedbalé posílání dětí do školy. Do té doby totiž byly, např. v době sklizně, hlavně venkovským dětem, tolerovány absence ve škole.

[In HRONEK, Josef. *Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě*. Praha: Gustav Francel, 1932. s.81 – 85.]

V dívčím středním školství byla situace po roce 1918 utěšenější, než za monarchie. Statistiky uvádějí, že ve školním roce 1927/28 u nás existovalo třicet čtyři dívčích středních škol. Z toho ovšem bylo šest reálných gymnázií a třináct reformních gymnázií německých. I z těchto důvodů většina dívek stále ještě studovala na bývalých chlapeckých ústavěch (na dívčích středních školách to bylo 7.806 dívek, na bývalých chlapeckých 15.222 dívek).

I na učitelských ústavěch došlo k pozitivním změnám. Ženy tvořily téměř polovinu z celkového počtu studentů. Ale jak jsem uvedla na předchozích stranách, na tak vysokém počtu žen na pedagogických ústavěch se velkou měrou podílely klerikální

ženské učitelské ústavy, kterých bylo více, než státních. Rozvíjely se i odborné školy pro ženská povolání, dále živnostenské školy pro hochy a dívky, protože státní politika chtěla napomoci rozvoji živností. Byly zakládány také školy zemědělské, obchodní a další. Rok 1918 byl pro ženy významný i z hlediska vysokoškolských studií. Zatímco od roku 1897 mohly jako posluchačky navštěvovat pouze filosofickou fakultu, od roku 1900 potom farmacii a medicínu, roku 1918 se ženám otevřely všechny fakulty všech vysokých škol.

[In KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu. Díl I.* Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971. s. 114 – 115.]

Od školního roku 1930/31 působila v Praze Státní československá pedagogická akademie pro abiturienty středních škol. Ještě do této doby v našich zemích fungují zvláště mužské a ženské učitelské ústavy. Akademie již byla smíšená, přijímala ke studiu muže i ženy. Tomu, že ženy nebyly ještě ve všech oblastech života uznány jako rovnoprávné s muži, nasvědčuje i znění jednotlivých ustanovení organizačního statutu akademie (např. § 21 – „Slovem posluchač – kandidát rozumí se také posluchačka – kandidátka.“). Studium na této akademii mělo poskytovat učitelům a učitelkám dokonalejší odborné vzdělání.

[In HRONEK, Josef. *Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě.* Praha: Gustav Francel, 1932. s. 96 – 104.]

2.2 Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění

O pracovním uplatnění dělnických žen není třeba se sáhodlouze rozepisovat. Zaměstnanost je zde stále vysoká, protože ženská pracovní síla je mnohem levnější než mužská. Zde se situace změnila pouze v tom, že muži pochopili, že boj za zlepšení životních podmínek mají se ženami společný a odbory jsou v této době již smíšené. Výsledkem jejich společných snah bylo uzákonění osmihodinové pracovní doby v roce 1918 (zákon č. 91/1918 Sb.) a zavedení placené dovolené pro zaměstnance v roce 1925 (zákon č. 67/1925 Sb.). Zákonem z roku 1918 byla zároveň zakázána noční práce žen a práce žen v podzemí.

Ženy ze středních vrstev, s maturitním vzděláním a vzděláním vysokoškolským už nacházely uplatnění i v jiných oborech než učitelských a pečovatelských. Zasluhou Alice Masarykové, dcery prezidenta Masaryka, byla v Praze roku 1918 otevřena Vyšší ženská škola pro sociální péči. Absolventky mohly pracovat ve veřejném zdravotnictví, v péči o mládež, o chudé, dále jako policejní asistentky, vychovatelky v ústavech, úřednice v právních poradnách aj. Byly zřizovány poradny pro matky a kojence, lidové ústavy sociálně zdravotní péče. Tam všude nacházely ženy uplatnění. Z vysokých škol, plně ženám otevřených po roce 1918, vycházely první doktorky práv, inženýrky, architektky, stavitelky, matematicky. Ženy tak začaly pronikat i do zaměstnání, do té doby čistě mužských. Ovšem s jejich uplatněním to bylo problematické. Preferováni byli muži, ženy byly přijímány za poloviční plat a v době hospodářské krize to byly právě ženy, které byly propouštěny jako první.

[BARTÁKOVÁ, Míla. *Žena v sociální péči*. Brno: Nový lid, 1920. 18 s.]

2.2 Směr a cíle emancipačních snah

Ženy první republiky vstupují do politických stran, jsou členkami národních výborů. Ženy se po volbách v roce 1920 dostávají i do poslanecké sněmovny. Působí na zákonodárství ve směru zlepšení postavení žen ve společnosti, školství, vzdělání, úpravy rodinného života, ženské práce. Prosazují nejpokrokovější zákony, např. zákon o podpoře v nezaměstnanosti, o zákazu obchodování se ženami a dětmi, zasloužily se o zavedení nemocenského a starobního pojištění, mateřské dovolené, placené dovolené aj. Dělnické ženy se organizují v odborech, stávkují za rovné právo na práci a stejnou mzdu, za rovnocennost s muži.

Roku 1923 zakládá Františka Plamínková Ženskou národní radu (dále jen ŽNR) a stává se její předsedkyní. Cílem této rady bylo uvést rovnoprávnost mužů a žen, danou ústavou, do praxe. ŽNR řešila právní, hospodářské a kulturní otázky zrovnoprávnění žen a jejich ochranu sociální. Prvotním středem zájmu rady je sociální politika – bydlení, péče o rodinu a dítě, poradny pro ženy. V právní komisi pracovala také JUDr. Milada Horáková. Ta se v ženském hnutí angažovala už od studentských let.

ŽNR byla zastoupena i v předsednictvu Mezinárodní ženské rady, Mezinárodní aliance pro volební a občanská práva žen, Mezinárodního sdružení výdělečně činných žen atd. ŽNR zasahovala všude tam, kde šlo o zájmy žen i o zájmy republiky. Františka Plamínková se také stala předsedkyní československé odbočky Mezinárodního úřadu proti obchodu se ženami a dětmi. Roku 1925 byla zvolena senátorkou Národního shromáždění. Ženy v politických i nepolitických organizacích bojovaly proti nastupujícímu nacismu a snažily se varovat celý svět před touto hrozbou. Chtěly říct světu, že Československo nebude poslední, koho spolkně Třetí říše. Františka Plamínková napsala Hitlerovi velmi kritický otevřený dopis a jak uvádím na dalších stranách, zaplatila za to životem.

[HENDRYCHOVÁ, Soňa. Z historie feminismu v českých zemích. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 171 s.]

Profesor Masaryk a později i prezident Masaryk povzbuzoval a podporoval úsilí žen o rozvoj ženského hnutí, ale nechal je samy o to pracovat a zápasit, aby ukázaly svou zdatnost a dobyly si, nač mají právo. Vcelku byl s výsledky ženské práce spokojen. Když mu delegace Ž.N.R. poukázala na rozpor mezi Washingtonskou deklarací, kde Masaryk vtělil do Ústavy: „Žena bude naroveň postavena muži“ a mezi skutečností, která tomu neodpovídá, prezident Osvoboditel povzbuzoval takto: „To byl důsledek Vaší práce a Vašich bojů předválečných, že to do Ústavy přišlo, nyní nutno pracovat a bojovat dále. Ústava je papír, reakce – to je ten spor života s tím papírem, tak se to vyrovnává“.

[HONZÁKOVÁ, Albína. *Tomáš Garrigue Masaryk a ženy*. Praha: ŽNR a Říšský svaz československých učitelek, 1938. s. 8 – 9.]

2.3 Právní postavení

Washingtonská deklarace z 18.10. 1918, koncipovaná Tomášem Garrigue Masarykem, obsahovala zásadu, že ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně naroveň mužům. Fakticky k tomu došlo v roce 1919, u voleb do obecních

zastupitelstev. V zákoně č. 75/1919 Sb., v § 1 stojí: „Právo voliti do obecního zastupitelstva přísluší všem občanům Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 21. rok věku.“ V ústavě z roku 1920, v § 106 se pak praví, že „Výsady pohlaví, stavu a povolání se neuznávají“. Tolik k nejdůležitějšímu právnímu dokumentu. Nahlédneme-li do občanského práva, potom je důležitá „Manželská novela“ (zákon č. 320/1919 Sb.). Ta zavedla do práva manželského tzv. fakultativní sňatek vedle sňatku církevního, dále možnost rozluky manželství jako právního zániku manželství, bez ohledu na konfesi manželů a ponechala v platnosti i dřívější institut rozvodu od stolu a lože, který ale neměl účinky právního zániku manželství. Manželé pouze nebyli povinni žít spolu. Vztahy mezi manželi a mezi rodiči a dětmi byly i nadále založeny na principu nadřazeného postavení muže v manželství a rodině.

A ještě jeden významný právní krok na domácí půdě – roku 1919 byl zákonem č. 455 konečně zrušen celibát učitelek. Učitelky se mohly po počáteční roční službě vdát, aniž by musely opustit svoje zaměstnání. Pokud tak přesto učinily, bylo to na základě vlastního rozhodnutí a dostaly odbytné. V případě mateřství dostala učitelka placenou dovolenou, sirotkům po učitelkách se dostalo stejného zaopatření, jako sirotkům po učitelích.

Z mezinárodního hlediska byla pro naši republiku významná Ženevská úmluva o potlačení obchodu se ženami a dětmi z roku 1921. Roku 1933 byla tato úmluva rozšířena i na případy, kdy se zakázaná činnost děje se souhlasem oběti.

[In HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo*. Brno: Masarykova universita, 1993. ISBN 80-210-0598-X. s. 27 – 28.]

2.5 Válečné období 1939 – 1945

Druhá světová válka znamenala pro ženské hnutí obrovský skok. Válka, která připravila o životy miliony lidí, uvedla rovnoprávnost s muži, danou již ústavou z roku 1920, do praxe tím nejdramatičtějším způsobem. Stejně jako ve válečných letech 1914 – 1918, zaujaly ženy místa mužů, kteří odešli na frontu. Ale v této válce i ženy bojovaly se zbraní v ruce. Nezastávaly již pouze posty ošetřovatelek, radistek a dalších

míst v zázemí, bojovaly v uniformě, v předních liniích. Prokázaly odvahu, rozhodnost a další tzv. mužské vlastnosti. Tato válka ukázala, že veškerá lidská práva se vztahují jak na muže, tak na ženy. Později bylo toto zakotveno do Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948.

Po obsazení republiky začaly represe a zatýkání. K prvním zatčeným, kteří neušli pozornosti gestapa, patřila i Františka Plamínková. Byla sice propuštěna, ale po atentátu na Heydricha ji gestapo zatkl znovu. Byla odvezena do Terezína a tam 30. června 1942 popravena. Oslavy 28. října, první v době okupace, byly provázeny manifestací, zorganizovanou komunistickou stranou. Pro Němce to byla záminka k dalšímu masovému zatýkání, následované uzavřením všech vysokých škol.

V odboji aktivně pracovala i ŽNR. Ta už v roce 1938 burcovala svět proti Hitlerovi. Vyzývala národy, že nesmí ustoupit hrubé moci. Po vpádu Německa byla ŽNR rozpuštěna, pracovala v podzemním odboji. Tomu po zavření VŠ kromě práce zpravodajské a vyzvědačské přibyla i práce sociální. Tolik k situaci doma.

[HENDRYCHOVÁ, Soňa. Z historie feminismu v českých zemích. In *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 171 s.]

Muži i ženy odcházeli už od roku 1939 za hranice, aby bojovali proti Hitlerovi. Ženy bojovaly na všech frontách, na západě i na východě. Od roku 1940 působila v Jeruzalémě československá vojenská mise, kam se jako dobrovolnice hlásily i ženy. Ne však pro boj v přední linii, protože v té době ještě československá armáda ženy do svých řad nepřijímala. A tak pracovaly po absolvování kursu Červeného kříže v nemocnicích, dále na stavbách kanálů apod. Konečně roku 1942 vyzvala československá vojenská mise naše ženy, aby se hlásily do ATS – pomocných služeb britské armády. Dostaly uniformy, byly odvedeny. V tomto útvaru byly židovské emigrantky z celé Evropy. Absolvovaly i důstojnické kursy. Sloužily jako řidičky nákladních aut, spojačky, opravářky, byly všude tam, kde mohly nahradit muže, kteří šli na frontu. Česká jednotka sloužila na vojenské základně přímo v poušti. Písek, ve dne horko, v noci zima. Kvůli velmi těžkým životním podmínkám byly anglické ženy britskou armádou po dvou letech vyměňovány. České ženy strávily v poušti celé čtyři roky.

Příslušnice této jednotky – britské osmé armády – byly vyznamenány medailí Africa Star. Domů, do vlasti se vrátily v roce 1946. Po válce se jim nedostalo poct, jaké by si zasloužily, účast v odboji na západě a středním východě pro ně byly přitěžující okolností a mnohé z nich smetly represe 50. let. Jejich práce došla uznání až v devadesátých letech, po pádu komunistického režimu. Také v Anglii sloužila řada československých žen, hlavně v ženských pomocných službách letectva (WAAF). V několikaměsíčních kursech se připravovaly na službu sester, operátorek, mechaniček, opravářek. Rozmístěny byly na různých místech v Británii. Po návratu do republiky je čekal stejný osud, jako ženy jeruzalémské. Jejich zásluhy se nikde nepřipomínaly, ačkoliv naše země měla být právem na co hrdá.

Českoslovenští rodáci, žijící v Jugoslávii se začali (muži i ženy) formovat do partyzánských jednotek. Tady už ženy umíraly se zbraní v ruce. Počty partyzánských oddílů rostly a v roce 1943 zde byl v rámci národně osvobozenecských bojů založen první československý prapor – První československá brigáda Jana Žižky – muži i ženy bojovali bok po boku. V listopadu 1944 byla ve Vojvodině založena Vojvodinská 14. úderná slovenská brigáda, složená z českých a slovenských mužů a žen. Mnoho jich zde zahynulo. Tragické je, že v místech, kde lidé umírali za svobodu, rozhořel se o téměř padesát let později bratrovražedný boj Srbů a Chorvatů.

18. července 1941 byla sovětským velvyslancem I. V. Majským a ministrem zahraničí československé exilové vlády Janem Masarykem podepsána v Londýně československo – sovětská úmluva, která obsahovala souhlas s vybudováním československé vojenské jednotky v SSSR. Na základě výzvy sovětského rozhlasu se v roce 1942 hlásili do této jednotky, formující se v Buzuluku, stovky mužů i žen – Čechů a Slováků nejen ze SSSR, ale z celé Evropy. Hlásily se sem i celé rodiny, ty, které byly sovětské vládě nepohodlné. Muži i ženy, kteří byli pro nepovolený přechod hranic úřady zadrženi a odsouzeni do pracovních lágrů, dále ti, kteří byli po vypuknutí války vypovězeni ze svých domovů a odvezeni do internačních táborů, Volynští Češi, kteří byli ve vyhnanství na Sibiři, Židé. Ti všichni se hromadně do nově vznikající jednotky hlásili. Ti, kteří přišli z východu společně s Rudou armádou osvobodit Československo, nebyli tedy vrahové, zloději a násilníci, jedním slovem kriminálníci, jak je to často veřejnosti předkládáno.

Tato jednotka se řídila předpisy naší předválečné armády, ve kterých nebyla žádná zmínka o přijímání žen. Byl to podplukovník Ludvík Svoboda, velitel jednotky, kdo na vlastní zodpovědnost rozhodl o přijetí žen do armády. V praporním rozkaze č. 41 se objevuje článek 2, podle něhož se ženám v jednotce přiznává hodnost vojína. Je to první dokument v historii, který potvrzuje zařazení žen do vojenské služby. Ženy po absolvování příslušného vojenského výcviku nastoupily jako spojačky, zdravotnice, ale také jako ostřelovačky, obsluha děl nebo výsadkářky. Po několikaměsíčním výcviku byly připraveny bojovat. První zkouškou pro ně byla bitva u Sokolova a ženy v této zkoušce obstály se ctí. Následoval Kyjev, Fastov, Bílá Cerkev a konečně Dukla. Zde padlo více než devadesát tisíc vojáků – mužů i žen z celé Evropy.

[In *Ženy bojující v zahraničních jednotkách za II. světové války*. Praha: Naše vojsko, 1992. 77 s. ISBN 80-206-0363-8.]

3. ČESKÁ ŽENA V OBDOBÍ SOCIALISMU

3.1 Výchova a vzdělání po roce 1945

Nejenom u nás, ale v celé Evropě dochází k obrovským změnám. Škody, způsobené válkou jsou obrovské, ale lidé se vrhají do všeho s novým elánem. Dochází k populační explozi, tzv. „baby boomu“. Tato velmi silná generace let poválečných se později, když dospěje, postará o vysokou porodnost konce 60. a začátku 70. let. Potom už počíná porodnost klesat a tento trend se nemění.

Výchova v rodině prochází změnami jen pozvolna. Zakořeněné zvyklosti nelze jen tak vymýtit, navzdory politice. Stále ještě jsou děti už od raného dětství vychovávány tradičním způsobem. Jiný přístup je k chlapcům, jiný k dívkám. Dívkám se dávají na hraní panenky, kuchyňské nádobíčko, kočárky, chlapcům náradí, auta, stavebnice. Od dívek se očekává, že na sebe nebudou příliš upozorňovat, od chlapců se naopak vyžaduje průbojnost, rozhodnost. Spontánně je uplatňován patriarchální typ vztahů v rodině, ovlivňujícím činitelem je výchova v duchu tzv. gender rolí. Agresivita a sexuální aktivita je u mladých mužů tolerována, u dospívajících dívek ne. Takže nežádoucí rysy nejsou podmíněny biologicky, ale sociálně. Představa o postavení muže a ženy je do vědomí dětí vkládána a formuje jejich budoucí sebehodnocení.

[In JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1982. s. 96 – 97.]

S výše zmíněnými skutečnostmi se setkáváme i v základním školství. Ve výuce se odráží nejenom to, že v pedagogických sborech převládají ženy, ale i to, že v učebnicích, slabikářích, čítankách jsou ženy prezentovány v domácnosti, v kuchyni, u dětí, v zaměstnání pak jako učitelky, psychologičky, zdravotní sestry, sekretářky, prodavačky apod. Připočteme-li výše popsany styl výchovy v rodině, nelze přehlédnout, že to vše se odráží i ve volbě budoucího povolání.

V učňovském a středním školství převládají u dívek takové obory, jako je oděvnictví, pošta, zdravotnictví, ekonomika, ve vysokém školství potom humanitní obory převažují nad technickými. Feminizace některých profesí tedy vlastně nebyla vytvořena plánovitě, uměle, je výsledkem historického vývoje.

Povinná školní docházka prošla ve svém vývoji mnoha změnami. Za vlády Marie Terezie byla zavedena šestiletá povinná školní docházka, v roce 1869 to byla docházka osmiletá, která se udržela až do roku 1960. Zákonem č. 186/1960 Sb. byla uzákoněna povinná školní docházka devítiletá, zákonem č. 29/1984 potom, po sovětském vzoru, docházka desetiletá.

[In SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti*. Praha: Universita Karlova, 1988, 123 s.]

Střední školství je u nás nejfeminizovanějším stupněm školství. Hlavně v osmdesátých letech zejména všeobecná gymnázia vykazují převahu dívek. Chlapci, právě v duchu výchovy, preferují spíše střední odborná učiliště, která je připraví pro praktický život v kratším čase, poskytnou jim kvalifikaci v určitém oboru, aby mohli být co nejdříve výdělečně činní.

Přes převahu dívek na gymnáziích, vysoké školy vykazují méně dívek, než chlapců. A zase jsme se jakoby po spirále ocitli zpět v čase. Jakmile většina dívek odmaturuje, nabude plnoletosti, vdá se, má děti, dále nestuduje. Ty, které studují, dávají přednost učitelství, lékařství, farmacii před technikou.

[In KUCHAROVÁ, Věra; ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky postavení žen v ČR.* Praha: VÚPSV, 1988. 77 s.]

3.2 Postavení ve společnosti, pracovní uplatnění

Nařízením Ministerstva ochrany práce a sociální péče ze dne 4. července 1945 bylo uzákoněno mzdové a platové zrovnoprávnění žen. Týkalo se případů, kdy ženy vykonávaly stejnou práci jako muži. Navzdory tomu byly platy žen stále nižší než platy mužů. Bylo to ve většině případů proto, že ženy byly převážně nevyučené a proto byly

zařazovány do nižších platových kategorií. I na základě této skutečnosti ženy začaly usilovat o dosažení takové odborné kvalifikace, aby se vyrovnaly (a nejenom platově) mužům. Daly tak najevo, že se na zaměstnání nedívají jako na provizorium, než se provdají.

Ženská emancipace po II. světové válce je spojována se socialistickým kolektivismem. Ženy tvořily důležitou pracovní rezervu, ale jejich zapojení do zaměstnání bylo podmíněno vytvořením společenských institucí a sociální podpory pro mateřství a péči o děti. Státní politika tedy ženám garantovala nejenom masivní zaměstnanost (spolu s platy o třetinu nižšími, než měli muži), ale i určité sociální jistoty, jako např. mateřskou dovolenou, dětské jesle, mateřské školy, družiny.

Většina požadavků západních feministických hnutí v 70. letech (stejná příležitost ke vzdělání a zaměstnání s muži, jesle, právo na mateřskou dovolenou, právo na potrat aj.) nenašla tudíž u socialistických žen odezvu. To vše zde již existovalo a bylo to považováno za naprostou samozřejmost. Ženská emancipace byla formálně podporována, byla součástí ideologie. Tak socialistická státní politika posunula ženskou emancipaci u nás velkým skokem dopředu tím, že z práva na práci učinila povinnost pracovat. Na druhou stranu bylo paradoxně režimem podporováno tradiční rozdělení mužských a ženských rolí. Ženy měly přijmout argumentaci expertů o dělbě práce a přirozeném modelu rodiny (dělba práce podle pohlaví není sociální konstrukcí, ale je dána od přírody).

Ženy neměly povinnost být zaměstnané, pokud měly děti a chtěly zůstat v domácnosti, nikdo jim v tom nebránil. Většina žen ale zaměstnaná byla, protože rodiny si zvykly na určitý standard, který jim dokázaly zajistit pouze dva příjmy. A tak ženy přijímaly dvojí roli (zaměstnání a domácnost) jako od přírody daný úděl. Byly hrdé na to, co všechno zvládnou oproti mužům a byly v tom podporovány. Paternalistický přístup státu způsobil, že do manželství vstupovaly ženy už před dvacátým rokem života, ve většině případů byly těhotné. Byly to čerstvé absolventky středních škol a učilišť, neměly vybudovanou pozici v zaměstnání, žádnou praxi v oborech, na které byly ve škole připravovány. Mladé páry ale měly jistotu, že neskončí „na ulici“, že stát se o ně postará. O sňatečnost v tak nízkém věku se svým způsobem zasloužila i tehdejší bytová politika, která preferovala mladé rodiny s dětmi.

Pokud jde o porodnost, četnost dětí v rodině, ustálily se rodiny se dvěma dětmi, ale ani jedináčci nebyli výjimkou. Více dětí se rodilo většinou v rodinách s nižším vzděláním a sociálním postavením. Nižším počtem dětí ženy vyrovnávaly vypětí, spojené s dvojí rolí, protože ne všechny ženy si tuto dvojí roli zvolily samy, dobrovolně. [Postavení žen v období komunismu. In HEITLINGEROVÁ, Alena; TRNKOVÁ, Zuzana. *Životy mladých pražských žen*. Praha: Slon, 1998. s. 24 – 28. ISBN 80-85850-56-7.]

V publikacích, vydaných po roce 1989, jsem se často setkala se závěrem, že za socialismu se u nás řada odvětví feminizovala. Dovolím si s tím nesouhlasit. V této práci samotné, v kapitole o vývoji na počátku století a později v předválečném Československu, je možno se dočíst, že feminizace školství, zdravotnictví nebo sociální sféry započala již tehdy. Důvodem bylo a je stále ono tradiční pojetí úlohy ženy jako matky, hospodyně, pečovatelky, dalším důvodem je to, že ženy se pod tíhou tradic spokojují s méně kvalifikovaným a hůře placeným zaměstnáním. Stále převládá názor, že to muž je živitelem rodiny a ženin plat je doplňkem i když tomu tak už dávno není. To, že pro muže přestala být atraktivní práce v oblasti lehkého průmyslu, školství, zdravotnictví nebo služeb, způsobila také preference těžkého průmyslu, namáhavé fyzické práce a z toho plynoucí rozdíly v platovém ohodnocení.

To, že se školství nebo zdravotnictví stalo doménou žen, způsobilo tedy více faktorů. Jednak zmíněná mzdová kritéria, dále nezáměr žen o technické, „mužské“ obory a v neposlední řadě také stále přežívající názor, že učitelské, vychovatelské a pečovatelské profese jsou pro ženu vhodnější, protože má lepší biopsychické předpoklady pro výchovu dětí. U učitelek není společností tak pocíťován rozpor mezi úlohou ženy v rodině a jejím společenským posláním.

[In JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*. Praha: SPN, 1982. s. 72.]

3.3 Ženy v životě veřejném a v politice

Po válce se ženy pohotově organizují. Stávají se členkami všech stupňů národních výborů, v závodech, podnicích či školách jsou členkami závodních výborů. V prvních dnech po osvobození došlo ke znovuoustavení politických stran. Byly to: Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a Československá strana sociálně demokratická. V každé byla místopředsedkyní žena, všechny tyto strany vyslaly ze svých řad do Národního shromáždění ženy. Anežka Hodinová, vyslaná KSČ, se stala místopředsedkyní Národního shromáždění. Ženy všech politických stran vytvořily Národní frontu žen. Mezinárodně se ženy zapojily do Demokratické federace antifašistických žen, která vznikla v roce 1945 a která čítala na osm milionů žen z třiceti osmi států světa. Úkolem této organizace byl boj za mír, proti fašismu, za rovnoprávnost žen, péče o děti – oběti války a nacismu.

V roce 1945 vzniká nestranná organizace, Rada československých žen. Ta programově navázala na zrušenou ŽNR a jejími zásadami bylo: žena má mít rovné právo na tvorbu zákonů, na řízení státu a na účast v jeho hospodářském životě, na obranu státu, na práci za stejných podmínek, na vzdělání a jeho uplatnění, na sociální zajištění, na rovné právo ve všech oborech činnosti. Předsedkyní se stala JUDr. Milada Horáková.

Po únoru 1948 ženské hnutí změnilo směr. Rada československých žen byla rozpuštěna a byl založen Československý svaz žen, který se podrobil nastupující komunistické ideologii a přisluhoval režimu. Tato práce není politickým manifestem, nebudu se zde tedy pouštět do politických úvah. Zaměřím se pouze na to, jak se toto období promítlo do životů představitelk ženského hnutí, a nejenom jich.

V říjnu 1948 schválilo Národní shromáždění „Zákon na ochranu lidově demokratické republiky“, onen neblaze proslulý zákon č. 231 a hned poté byl zřízen Státní soud v Praze, Brně a Bratislavě. Začalo zatýkání, věznění. Žen, odsouzených v politických procesech padesátých let bylo více než dva tisíce. Ovšem mnoho jich bylo uvězněno už před zřízením Státních soudů. Byly to ženy od šestnácti let až do

důchodového věku. Svobodné, vdané, matky. Celé rodiny byly roztrženy a izolovány. Byli to muži i ženy všech stupňů vzdělání, různých profesí. Z tisíců bezejmenných obětí perzekucí vyvstává postava JUDr. Milady Horákové. Její proces, který zahájil celou řadu „monstrprocesů“, byl vypracován za účasti poradců sovětské vlády do nejmenších detailů. Zde byly také poprvé použity výslechové protokoly. A tak žena, která přežila nacistické vězení v Terezíně, kde strávila s Františkou Plamínkovou poslední dny jejího života, nepřežila nástup diktatury proletariátu.

[In KUCHAROVÁ, Věra; ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky postavení žen v ČR*. Praha: VÚPSV, 1998. 77 s.]

3.4 Právní postavení

V roce 1950 vešel v platnost „Zákon o právu rodinném“ (č. 265/1949 Sb.), kterým se rušila platnost Všeobecného občanského zákoníku rakouského z roku 1811. Důležité z hlediska práv žen bylo především zrušení § 91, kde stálo, že muž je hlavou rodiny a § 92, který pravil, že žena je ve všem podřízena muži a je povinna plnit jeho příkazy. Ve vztahu rodiče – děti byl zrušen institut absolutní moci otcovské, místo toho nastoupila moc rodičovská (oba rodiče).

Tento zákon vycházel z Ústavy 9. května (1948), která zaručila všem, mužům i ženám, stejné možnosti a příležitosti, právo na vzdělání, práci, spravedlivou odměnu. Zakotvil rovnost muže a ženy v manželství a rodině a také zrovnoprávnil děti narozené mimo manželství. Byl zrušen „rozvod od stolu a lože“ (který neměl účinky právního zániku manželství, manželé pouze nebyli povinni žít spolu) a manželství zanikalo rozvodem. Při rozvodovém řízení soud přihlížel k zavinění. Pokud ten, kdo rozpad manželství nezavinil s rozvodem nesouhlasil, nebylo možno manželství rozvést. Toto ustanovení zrušila až novela č. 61/1955 Sb. Zákonem č.265/1949 Sb. se manželské a rodinné právo vyčlenilo z práva občanského. Důležité úpravy rodinného práva potom přinesla rozsáhlá novelizace manželského a rodinného práva, Zákon o rodině (94/1963 Sb.).

Již roku 1949 byly zavedeny rodinné přídatky (zákon č. 90/1949 Sb.), v roce 1956 ale vychází zákon O nemocenském pojištění zaměstnanců (54/1956 Sb.), který uzákonil kromě rodinných přídatků také peněžitou pomoc v mateřství a podporu při narození dítěte. Mateřská dovolená činila 18 týdnů a po tuto dobu byla ženě peněžita pomoc v mateřství vyplácena. Porodné bylo v té době 650 Kč. Výplata rodinných přídatků byla podmíněna zaměstnaností. Nárok na ně měl pouze ten, kdo v daném měsíci odpracoval minimálně dvacet dnů. (Bylo by zajímavé sledovat statistiky porodnosti a zaměstnanosti, kdyby měl ten zákon platit i dnes).

V roce 1964 vešel v platnost Zákon o zvýšení péče o těhotné ženy a matky (58/1964 Sb.). Ten stanovil dobu mateřské dovolené na 22 týdnů až jeden rok. Peněžita pomoc se vyplácela oněch 22 týdnů. V roce 1968 byla potom mateřská dovolená prodloužena na 26 týdnů, další mateřská dovolená do dvou let dítěte, porodné činilo 1.000 Kč. V roce 1987 to bylo 28 týdnů, u dvojčat 37 týdnů, další mateřská dovolená taktéž až dva roky a konečně zákon č. 188/1988 Sb. prodloužil další mateřskou dovolenou až do tří let dítěte (platnost zákona od 1.1.1989). Přídatky na děti jsou stále, po celou éru socialismu, podmíněny prací.

Velmi významné změny přinesl Zákoník práce (65/1965 Sb.), který v článku sedm uvádí, že ženy mají právo na stejné postavení v práci jako muži. Ženám se zajišťují pracovní podmínky, umožňující jim účast na práci nejen s ohledem na jejich fyziologické předpoklady, ale zejména také s ohledem na jejich společenskou funkci v mateřství, při výchově dětí a péči o ně. V době těhotenství a mateřství je ženám umožněno převedení na jinou práci při zachování stejné mzdy, jsou zavedeny přestávky ke kojení, započítané do pracovní doby, je zakázáno propouštění těhotných žen, osamělých matek a žen s dětmi mladšími jednoho roku. Dále tento zákoník zakotvuje zákaz manuální práce žen pod zemí, za vybraných podmínek je povolena noční práce žen.

[<http://www.sbirkazakonu.cz/web/lexdata.nsf>]

Občanské právo bylo novelizováno zákonem č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník si, pokud jde o manželské a rodinné věci, ponechal rozhodování ve věcech majetkových (společné jmění, dědictví). Nový občanský zákoník už nespécifikuje pohlaví a zavádí § 9, který stanoví, že způsobilost vlastními úkony nabývat práv

a zavazovat se (svéprávnost) vzniká v plném rozsahu dosažením zletilosti, tj. dovršením osmnácti let. Dle § 10 se nezletilec stane zletilým též uzavřením manželství, nejdříve však v šestnácti letech.

[In HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2000. 83 s. ISBN 80-7226-409-5.]

Komunistický režim chtěl dokázat celému světu, že to s podporou emancipace žen myslí vážně. I z toho důvodu se ženám v socialistickém Československu podařilo už v padesátých letech prosadit to, co není možno prosadit v některých zemích ještě ani na počátku 21. století. Teď mám na mysli právo ženy určit si, kdy chce rodit a kolikrát chce rodit, právo na umělé přerušení těhotenství. V roce 1957 vešel v platnost zákon č.68/1957 Sb., O umělém přerušení těhotenství. Tento zákon prakticky rušil ustanovení § 18 trestního zákona z roku 1950 (Usmrcení lidského plodu). V roce 1962 byly vládním nařízením č. 126/1962 Sb. zřízeny interrupční komise, které posuzovaly nutnost interrupce a vydávaly povolení nebo zamítnutí, byly stanoveny podmínky, za kterých bylo možno k zákroku přistoupit. Je pravda, že ženy byly před těmito komisemi podrobovány ponižujícím výslechům a zásahům do soukromí a řízení byla mnohdy protahována tak, že už provedení zákroku nebylo možné vzhledem k pokročilosti těhotenství. Zřejmě ale byl tento krok vlády nutný s ohledem na stoupající počet potratů. V pozdějších novelách tohoto zákona došlo ke změnám podmínek provedení interrupce, v roce 1986 byly vyhláškou ministerstva zdravotnictví interrupční komise zrušeny a rozhodovací pravomoc převzala přímo zdravotnická zařízení. Ještě se v krátkosti zmíním o trestním právu: Zákon č. 86/1950 Sb., Trestní zákon, uvádí pod § 238 trestný čin znásilnění a pod § 243 obchod se ženami.

[<http://www.sbirkazakonu.cz/web/lexdata.nsf>]

4. ČESKÁ ŽENA V POSLEDNÍ DEKÁDĚ 20. STOLETÍ

4.1 Výchova a vzdělání po roce 1989

Protože u nás byla mateřská dovolená prodloužena na tři roky, vyrůstá dítě s matkou, v rodině. Pokud chce žena další dítě, pořídí si je zpravidla ještě před ukončením mateřské dovolené, takže starší sourozenci nemusí chodit do mateřské školy z důvodu zaměstnání matky. Přesto však je doporučováno, aby děti v pěti letech, rok před nástupem povinné školní docházky, začaly mateřskou školu navštěvovat. Je to z toho důvodu, aby se stačily adaptovat na větší kolektiv dětí, změnu prostředí. Přednostně jsou umísťovány děti zaměstnaných matek. Ke stylu výchovy mohou poznamenat jen to, že je pořád v duchu tradičního pojetí mužských a ženských rolí. A není se co divit, vždyť matky dnešních mladých matek tak byly vychovány, vychovaly tak svoje dcery a syny. Připočteme-li to, že na děti nepůsobí jen maminky, ale také babičky, není co dodat.

Přejdeme nyní k otázkám vzdělání. Zákonem č. 171/1990 Sb. byla délka povinné školní docházky uzákoněna na devět let. Základní škola byla rozdělena na dva stupně. I. stupeň ZŠ je 1. – 5. třída, II. stupeň je 6. – 9. třída. Vzhledem k tomu, že byla po listopadu 1989 obnovena šesti a osmiletá gymnázia, mohou nadaní žáci, po úspěšném absolvování přijímacích zkoušek, postoupit po ukončení 5. nebo 7. ročníku ZŠ na tato gymnázia. Střední školství nabízí mládeži po absolvování ZŠ studium na gymnáziích, středních odborných školách, středních odborných učilištích, konzervatořích. Od školního roku 1990/91 působí u nás také střední školy soukromé a církevní. Rozšířila se výuka cizích jazyků. Pro ty, kteří nechtějí po studiu na střední škole studovat školu vysokou, se nabízí dvouleté nástavbové studium na vyšších odborných školách. Po úspěšném ukončení dostane absolvent za jméno titul DiS. Stále, hlavně na gymnáziích převažují dívky. Ještě nesmím zapomenout na jedno. Při MŠ, ZŠ i SŠ vznikají Speciální školy pro zdravotně postižené.

Ve vysokém školství se, co do počtu studentů, situace oproti socialismu příliš nezměnila. Ženy tvoří i teď téměř polovinu. Vzniká tzv. stavebnicový model vysokoškolského studia. Je možno studovat v tříletém bakalářském programu, který už je uznáván jako ukončené vysokoškolské studium. Na to navazuje dvouleté magisterské studium a nejvyšším stupněm je studium doktorandské. Titul CSc., uváděný za jménem, byl nahrazen titulem Ph. D. Ovšem klasické jednooborové magisterské vysokoškolské studium je pětileté, bez bakalářského stupně.

[In SMOLKA, Radovan; JELÍNKOVÁ, Vladimíra; GOBYOVÁ, Jitka. *Školství v České republice*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994. 36 s. ISBN 80-211-0206-3.]

Konkrétně ke vzdělání žen: vysokoškolské vzdělání má vysoké procento žen, ale převažují absolventky gymnázií. Dívky dále dávají přednost gymnáziím, zdravotním školám, humanitním oborům. Ubývá lidí s pouhým vyučením, tj. se základním vzděláním. Některé profese jsou dnes nedostatkové, firmy marně hledají kvalifikované dělníky a řemeslníky. Mnoho žen uvítalo stavebnicový model, máme mnoho absolventek bakalářského studia. Ve vysokém školství mají ženy největší zájem o filologii, učitelství, lékařství, nezájem je o technické obory, také z toho důvodu, že dívky stále volí studium se zřetelem ke svým budoucím povinnostem matky a její roli v rodině. Také při zaměstnání dnes ženy studují. Je jich dokonce víc, než v denním studiu.

[In KUCHAROVÁ, Věra; ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky postavení žen v ČR.* Praha: VÚPSV, 1998. s. 12 – 17.]

4.2 Pohled dnešních žen na postavení ve společnosti, pracovní uplatnění, politické ambice

Po listopadovém převratu v roce 1989 se nově budovaná společnost zabývala samozřejmě i ženskou otázkou. Objevily se průzkumy, práce demografů, sociologů a dalších expertů. Tito odborníci vyslovují závěry, že po listopadu 1989 došlo u nás k návratu k tradičnímu pojetí mužských a ženských rolí. Zde si jako autorka této práce

a také jako žena dovolím vyslovit názor, že česká společnost tradiční pojetí mužské a ženské role nikdy neopustila. Spíše jde o to, že generace mladých žen (a nejenom žen), jejichž socialistické matky byly velmi vytížené v zaměstnání, žen, které vyrůstaly v jeslích, mateřských školách a družinách, považují přítomnost matky v prvních letech života dítěte za velmi důležitou. Dnešní mladé ženy se nechtějí vzdávat kariéry, zaměstnání, vzdělání, růstu. Ale chtějí se svým dětem plně věnovat do doby, než tyto půjdou do školy. Také to je důvod, proč mladé ženy odkládají mateřství na pozdější dobu.

Dnešní ženy jsou jiné, než ty před sto lety. Jak kdysi říkala jedna středoškolská učitelka v hodinách dějepisu: „Historie kráčí kupředu po spirále. Vždy v určitém bodě se vývoj obrací a vrací se zpět, ale o nějakou úroveň výš.“ Tak i dnešní mladé ženy uznávají tradiční pojetí mužské a ženské role, ale ne v tom smyslu, že ženino místo je jen v domácnosti a u dětí. Dnes záleží na ženě samotné, aby si zvolila priority. Je to její právo. Dnešní ženy pracují. Pracují proto, aby zabezpečily rodinu a její standard, pracují ale také proto, že pracovat chtějí. Nejsou spokojeny pouze v domácnosti nebo pouze v zaměstnání. Chtějí kombinaci obojího. Jak už jsem uvedla dříve. Paternalistický přístup socialistického státu a emancipace ženy jako součást ideologie způsobil na jedné straně to, že žena byla opravdu přetížena, ale na straně druhé vychoval ženu, která se necítí být obětí muže, ví, že je mu rovna, cítí se být silnou osobností a tou také je. I z tohoto důvodu se české ženy staví k západnímu, agresivnímu feminismu zdrženlivě, nepřiklánějí se k němu, chápou ho jako boj proti mužům. České ženy nepovažují muže za hrozbu. V tomto směru jsou stejné, jako jejich prababičky před sto lety. Chtějí s muži spolupracovat, ne nad nimi vítězit. Zde samozřejmě mluvím o většině žen. Militantní feministky se najdou i v Čechách konce 20. století.

[In HAMPLOVÁ, Dana; RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka; PIKÁLKOVÁ, Simona. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. 108 s. ISBN 80-7330-040-0.]

Pokud jde o politiku a veřejné funkce, nepřikládají české ženy veřejným aktivitám a politické kariéře velkou váhu, takže na naší politické scéně stále převažují muži. Politická kariéra vyžaduje mnoho času, stráveného mimo domov, cestování, také větší průbojnost, „ostré lokty“. To vše ženy, hlavně ty, které mají děti, zrazuje. Ženy, které v politice figurují, se často nechovají jako ženy, rovnost s muži si pletou

s napodobováním mužů. Mají dojem, že kdyby se chovaly a oblékaly jako ženy, degradovalo by je to. Snaží se vniknout do tohoto „mužského světa“ tím, že se mu přizpůsobují. Jde to někdy až do extrémů. Jedna politička se obléká a chová jako muž, jiná si zase nechá operativně zmenšit svoje bujné poprsí, aby nepůsobila tolik žensky. Abych tedy shrnula tuto kapitolu. Většina mužů a žen je přesvědčena, že do politiky žena nepatří.

[In ČERMÁKOVÁ, Marie. *Rodina a mění se gender role – sociální analýza české rodiny*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997. 24 s. ISBN 80-85950-42-1.]

4.3 Proměny rodiny

Zaměstnaným, ekonomicky nezávislým ženám přináší manželství stále méně výhod. Roli zde hraje výše vzdělání. Ženy s vyšším vzděláním odsouvají manželství na pozdější dobu, ale vstupují do manželství častěji, než ženy s nižším vzděláním, které v mnohem větší míře volí nesezdané soužití. I zde jsou důležitou okolností ekonomické faktory.

[HAMPLOVÁ, Hana. Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952 – 1982. In *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. s. 11 – 36. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-040-0.]

Populace v ČR začala klesat. Rození dětí se posunuje do vyššího věku. Zatímco ještě v 80. letech byl průměrný věk matky u prvního dítěte 22 let, koncem 90. let je to 24 – 25 let. Vzrostl počet dětí, narozených mimo manželství. Vysokoškoláci jsou konzervativnější, mají vyšší sociální status, lepší materiální zázemí, proto zde není procento mimomanželských vztahů tak vysoké jako u lidí s nižším vzděláním, nižším sociálním postavením. Lidé se základním vzděláním mají nejnižší příjmy a jsou odkázáni na sociální dávky. Zřejmě to je hlavním důvodem, proč si sociálně slabší páry pořídí dítě, ale matka žije naoko s dítětem sama, odděleně od otce, aby byly sociální dávky vyšší. Často tyto páry vstoupí do manželství, jakmile ženě skončí mateřská dovolená a ona nastoupí do práce. Hodnota dávek, vyplácených na děti, se snížila na polovinu až třetinu.

Rodinná politika je dnes na takové úrovni, že pořizovat si více dětí snižuje standard rodiny. Pocity nejistoty sílí též s rostoucí nezaměstnaností. To jsou důvody snižování porodnosti. Model rodiny se ustálil na dvou dětech, s občasnými výjimkami, např. u etnických menšin.

[RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. s. 41 – 71. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. ISBN 80-7330-040-0.]

4.4 Právní postavení

Rovnost pohlaví garantuje ženám Listina základních práv a svobod, která také obsahuje zákaz diskriminace z hlediska pohlaví, zaručuje jim ochranu osobnosti. V rodinném právu je zvláštní péče věnována těhotným ženám, žena má právo ponechat si po svatbě své příjmení, muž a žena jsou si ve všem rovni. Oproti rakouskému zákoníku, kde manželský sex byl povinností, zde už násilím vynucený sex je znásilněním – i pokud jde o manžele. V trestním právu je pamatováno na domácí násilí. Pracovní právo zrušilo novelou z roku 1994 zákaz noční práce žen.

[In *Právní postavení žen v České republice*. Redigovala Hendrychová Soňa. Praha: Nadace Gender Studies, 1998. 71 s. ISBN 80-902367-1-5.]

Tzv. Velká novela Zákona o rodině z roku 1998 (91/1998 Sb.) přidává k § 18 (manželé jsou si rovni) ještě ustanovení o tom, že manželé jsou povinni vzájemně respektovat svoji důstojnost. Tato novela také zrušila druhý odstavec § 20, kde bylo uvedeno, že k výkonu povolání a k pracovnímu uplatnění nepotřebuje žádný z manželů souhlas druhého manžela. Vzhledem k rovnoprávnému postavení muže a ženy toto ustanovení zákonodárce považoval za zbytečné.

[In HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2000. s. 3 – 9. ISBN 80-7226-409-5.]

4.5 Česká žena na přelomu 20. a 21. století

Vláda České republiky pověřila svým usnesením č. 6 ze dne 7. ledna 1998 ministra práce a sociálních věcí koordinací vnitrostátní agendy, týkající se postavení žen ve společnosti. Ministerstvo (MPSV) má za úkol sledovat uplatňování rovných příležitostí mužů a žen a každoročně předkládat vládě zprávu o plnění stanovených úkolů v jednotlivých resortech. V roce 1999 byla tedy vládě předložena první Souhrnná zpráva o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen v roce 1998, která nepřinesla žádné významnější skutečnosti. Protože je tato poslední kapitola věnována přelomu století (a také tisíciletí), budu se zabývat zprávou druhou, kterou MPSV předložilo v květnu 2000, za rok 1999. Je rozdělena do několika oddílů a já se tohoto členění budu držet v následujícím výkladu.

Začnu tím, jakou roli hraje prosazování principu rovnosti mužů a žen v politice vlády. Do roku 1999 se vláda sice zaobírala lidskými právy, ale všeobecně. Konkrétně ženskými právy se již tradičně zabývaly mezinárodní organizace, zejména Evropská komise, která sleduje plnění závazků, plynoucích pro Českou republiku z Dohody o přidružení k Evropské unii. Otázkám rovného zacházení s muži a ženami se věnuje Rada hospodářské a sociální dohody v souvislosti s projednáváním novely zákoníku práce. Nadále platí, že klesá podíl žen v rozhodovacích pozicích na ministerstvech. Ženy zde sice převažují, ale ne ve vedoucích funkcích.

Ministerstvo vnitra spolupracuje s organizacemi, působícími při ochraně žen před násilím. Ze státního rozpočtu jsou poskytovány dotace nestátním neziskovým subjektům, tj. občanským sdružením a obecně prospěšným společnostem, konajícím veřejně prospěšnou činnost v oblasti ochrany lidských práv. Mezinárodně Česká republika vstoupila do IV. programu Evropských společenství o rovných příležitostech mužů a žen. Garantem programu je MPSV a zájem o provádění aktivit v rámci programu projevíly tři nevládní organizace žen (ČSŽ, ROSA, ProFem) a dvě neziskové agentury (Europrofis a Gaia). Cílem jejich snah je zvyšování veřejného povědomí o generové problematice, o způsobech, jak se mohou ženy bránit proti diskriminaci v zaměstnání a proti násilí. Snaží se také o aplikaci metody tzv. „gender mainstreamingu“. Podstatou této metody je postup, kterým je do každé veřejné správy

činnosti automaticky projektován požadavek – dbát na vytváření a zachování rovných příležitostí mužům a ženám. Součástí je provádění genderové analýzy, vyhodnocení stavu, zda konečný výsledek provádění dané činnosti bude mít pozitivní či negativní vliv na stav rovných příležitostí. Pokud má daná činnost dopad na sledované hledisko, musí následovat přijetí odpovídajícího opatření.

Dalším projektem je společný česko – kanadský projekt, jehož cílem je nalézt účinné metody boje proti diskriminaci na trhu práce. V rámci projektu LEONARDO se ČR účastní mezinárodního projektu, zaměřeného na přípravu vzdělávacího modulu pro výchovné poradce. Úkolem je zvládnout metody odstraňování tradičních stereotypů při volbě povolání. S ohledem na nedostatečnost vzdělávání v oblasti rovnosti mužů a žen rozhodlo MPSV, že vybraným úředníkům ministerstev, zastávajícím vysoké funkce, zajistí příslušné vyškolení v rámci projektů IV. programu Evropských společenství.

A jak zabezpečuje rovnost mužů a žen právo? Současný právní stav je následující. Byl zaveden výslovný zákaz diskriminace na základě pohlaví v právu na zaměstnání včetně zákazu diskriminační inzerce a to novelou zákona č. 1/1991 Sb., O zaměstnanosti. Novela zákoníku práce z roku 2000 zavádí zásadu rovného zacházení s muži a ženami, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornou přípravu a služební postup a také pracovní podmínky, včetně odměňování. Dále zakotvuje zákaz diskriminace z důvodu pohlaví v pracovně právních vztazích, zákaz nežádoucího sexuálního chování na pracovišti, nároky zaměstnanců pro případ porušení zásady rovného zacházení. Institut rodičovské dovolené je rozšířen i na muže.

Zákon zohledňuje ženu i z hlediska její reprodukční funkce a fyziologických odlišností. Zákaz noční práce u nás byl již zrušen. Stále však platí vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 261/1997, jež stanovuje, které práce smějí vykonávat všechny ženy, které ženy těhotné a matky do devíti měsíců po porodu a dále mladiství. Také stanovuje „zakázaná“ pracoviště pro tyto skupiny osob. Někteří zaměstnavatelé právě této vyhlášky využívají k tomu, aby odpírali ženám možnost pracovního uplatnění v celé řadě profesí. Je nutno do budoucna zvážit, s ohledem na rozvoj nových technologií a organizace práce, zda je příslušná vyhláška ještě aktuální a její omezení důvodná, tedy aspoň v některých oborech.

Přejděme nyní k ekonomické aktivitě žen, k zajištění rovných příležitostí v této oblasti. Uplatnění žen na trhu práce je zatím na velmi dobré úrovni. Ekonomicky činných je u nás nadpoloviční většina žen, nezaměstnaných žen je jen o něco málo víc, než mužů. Byly rozšířeny rekvalifikační programy Úřadů práce a to i na matky, vracející se z mateřské dovolené. U žen nad třicet let věku je nezaměstnanost vyšší, což fakticky znamená, že stát se snaží zamezit diskriminaci z hlediska pohlaví, ale máme zde ještě diskriminaci z důvodu věku. Vyšší procento nezaměstnanosti vykazují také absolventky s vyšším odborným a bakalářským vzděláním ekonomického a humanitního směru. Společnost stále jeví tendence dělit obory vzdělání na mužské a ženské a tak máme v určitých oborech přefeminizováno na straně jedné a z oborů jiných ženy zcela vymizely. Proto bylo ministerstvo školství pověřeno zajistit informovanost dívek o netradičních, zvláště vědeckých a technických oborech, motivovat dívky ke studiu na pro ně netradičních školách. Nakonec ještě k platům: rozdíl v příjmech žen a mužů nejenže přetrvávají, ale dále narůstají.

Co říci k vyrovnávání sociálního postavení žen a mužů, pečujících o děti a potřebné členy rodiny. Jak už jsem se zmínila dříve, rodičovská dovolená dle zákoníku práce má vytvářet otcům a matkám shodné podmínky využívání pracovního volna k péči o dítě v jeho ranném věku. Stále ale zůstává s dětmi častěji matka, muži, a dokonce i většina žen vidí v „otcovské dovolené“ něco nepřírozeného.

Vzhledem ke snižující se porodnosti a prodloužení mateřské dovolené do čtyř let věku dítěte je stále méně využíváno mateřských škol a jeslí. Pozitivní na druhé straně je to, že už není problémem, tak jako dřív, dítě do školky umístit. Když přeskočím od dětí k seniorům, je zde situace jiná, než bývala. Ještě před dvaceti lety veškerá péče o nemocné nebo staré rodiče ležela na bedrech dcery nebo snachy, která tak musela zvládat zaměstnání, domácnost, děti, rodiče. Tehdy bylo téměř zločinem umístit rodiče do domova důchodců. Dnes je trend jiný. Dnešní důchodci chtějí žít, bavit se, užít si. Vyrostly u nás penziony pro seniory, domy s pečovatelskou službou, kde jsou seniorům poskytovány veškeré služby. Důchodci dnes nechtějí viset svým dětem na krku a o místa v těchto zařízeních je z jejich řad velký zájem.

V poslední části této kapitoly se dostávám k potlačování násilí, páchaného na ženách. Formální předpoklady možnosti trestního postihu násilného jednání proti ženám jsou v našem právu vytvořeny uspokojivě. Navzdory tomu je stále třetina žen vystavena domácímu nebo jinému násilí. Násilí v rodině oznámí policii jen asi deset procent žen, protože stále ještě v populaci převládá silně zakořeněný názor, že jde o soukromou záležitost rodiny. U sexuálních trestných činů je situace ještě horší, zde je hlavním důvodem stud. Znásilněné ženy mají pocit, že si vše zavinily samy a nezřídka jsou v tomto pocitu utvrzovány okolím.

Na přelomu století stále ještě nebylo splněno opatření k podpoře působení interdisciplinárních týmů, které by měly zahrnovat zdravotní, sociální, právní a policejní pomoc při odhalování a stíhání případů násilí na ženách. Názorem ministerstva vnitra bylo, že zakládání těchto týmů není zatím třeba. Péči o oběti násilí se v této době věnuje Bílý kruh bezpečí, Sdružení linky bezpečí, ROSA, LaStrada, ProFem. (V době vzniku této práce interdisciplinární týmy již existují a fungují – od roku 2004). Ministerstvo vnitra a MPSV se aktivně účastní kampaně Mezinárodní organizace pro migraci (IOM), zaměřené proti obchodu s lidmi. Kampaň se týká hlavně dívek, ohrožených zavláčením do ciziny – obchod s „bílým masem“. Oběti násilí mají možnost přechodného ubytování v azylových domech. Těch je ale stále málo.

Abych tedy zakončila tuto kapitolu. Je před námi, ženami, ještě plno práce, ale vcelku je na tom česká žena lépe, než ženy v jiných, dokonce i ekonomicky vyspělejších zemích..

[*Souhrnná zpráva o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.* Praha: MPSV, 2000. 31 s. Č.j. 71/19615/2000. s. 7 – 18.]

ZÁVĚR

Stručný průvodce dějinami ženského hnutí v českých zemích je u konce. České ženy urazily v boji za svá práva dlouhý kus cesty a mnoho práce je na této cestě ještě čeká. Dnešní ženy jsou emancipované, sebevědomé, vzdělané, schopné. Dosáhly za posledních sto let mnoho, dokázaly mužům, že jsou jim rovny. Ale tak trochu usnuly na vavřínech. Nebýt iniciativy a práce převážně neziskových ženských organizací, které nenechají muže, hlavně ve vládě, na pokoji, spokojily bychom se my ostatní s tím, co nám dala doba socialismu a nechtěly bychom víc. A ono je třeba chtít víc. Když jenom vzpomenu nerovnost v odměňování za práci. Žena je nositelkou života, vychovatelkou nové generace. Proč za to má být trestána? Je to proto, že to muž je živitelem rodiny? To přece už dávno neplatí.

Nebudu se zde ale pouštět do spekulací a vrátím se k mojí práci. Měla jsem v úmyslu předložit dílo, které by bylo zpracováno nejenom na základě studia odborné literatury, ale také beletrie. Zatímco odborná literatura se soustřeďuje na strohá fakta, výklad z hlediska psychologie, pedagogiky a práva, beletrie by přiblížila ženu každodenního života, nahlédla do jejího nitra. Od tohoto záměru jsem upustila, protože by práce byla příliš rozsáhlá. Ale i bez beletristických děl mi rukama prošlo více než devadesát titulů k danému tématu. A jak jsem se zmínila již v úvodu, bylo nutno „oddělit zrna od plev“. Netvrdím, že Karel Marx, Bedřich Engels a Vladimír Iljič Lenin nebyli právě pro ženskou otázku přínosem, já jsem ale chtěla zůstat na domácí půdě. Díla, vydávaná do roku 1989 zmíněné autory sice hojně citovala, ale také spoustu věcí zamlčovala. Na druhou stranu jsem se zase setkala s dílky polistopadových pseudofeministek, které se více zaměřily na plivání po všem, co bylo a méně už na věrohodnost údajů, které uváděly. Před díly klasiků marxismu – leninismu už dnes nikoho varovat nemusím. Kdo by si v nich chtěl o dlouhých zimních večerech číst? Před dílky dam, které skutečným bojovnicím za ženská práva jenom dělají ostudu a slovu *feminismus* dodávají na směšnosti, ale varovat musím. Příkladem takové literatury je brožurka, která je poeticky nazvána „Alty a soprány“. Je plná hlavně chybných historických dat. Autorky si ani nedaly tu práci, být logické. Uvádějí např., že Ústav pro vzdělávání učitelek v Praze byl založen v roce 1870. Ovšem už v zákoně z roku 1869 mají absolventky povoleno vyučovat i na veřejných školách. Jak je to možné?

Abych ale nebyla příliš rozvláčná. Ze všech těch více než devadesáti titulů jsem použila ty, které jsem použila, právě proto, že jsou objektivní, obsahují pravdivé informace a drží se tématu.

Ten, kdo sleduje vývoj ženského hnutí, může u této práce vznést námitku, že jsem vynechala důležité události, skutečnosti, zapomněla na významné osobnosti. Ano, nepoužila jsem mnoho velmi zajímavých informací, ke kterým jsem se dostala. Musela jsem se soustředit na podstatné. Poznala jsem mnoho zajímavých osobností našich dějin a vždy jsem pro dané období vybírala na základě vlastního uvážení. Navzdory všem námitkám, toho nejpodstatnějšího jsem, doufám, dosáhla. Cílem bylo přiblížit ženu posledních sta let a to se mi snad podařilo. Rovněž se mi potvrdila soukromá hypotéza o tom, že každý zásah do status quo společnosti, života člověka, ať už to byly války nebo politické převraty, každý takový mezník velmi výrazně změnil život žen, znamenal obrovský skok. A byl to skok vpřed, ne zpátky.

Jak už jsem napsala v úvodu. Nejsem zapřísáhlá feministka, nejsem Vlasta bojovnice, ale jsem ráda, že v naší společnosti takové ženy jsou a bojují za nás, které jsme usnuly na vavřínech. Ale není třeba přehánět. Není nutno vzdávat se svojí ženskosti a zaměřovat rovnost s muži s „opičením se“ po mužích. Jsme individuality. Už dávno byl překonán Sigmund Freud, který nám přičítal „závist penisu“. My dokážeme to, co muži ne, jsme nositelkami života. Ale o to jsme se nijak nezasloužily, to nám dala do vínku matka příroda. Takže chtějme po mužích, aby nám prokazovali úctu, ale my ji také prokazujme jim, neboť jsme si rovni. Na úplný závěr ocituji největšího feministu českých dějin, Tomáše Garrigue Masaryka, protože mi mluví z duše.

„Nemluvil jsem a nerad mluvím o otázce ženské. Protože otázky ženské není, jako není otázky jen mužské: je otázka společnosti.“

[MASARYK, T. G. Moderní názor na ženu. In *Masaryk a ženy*. Sborník k 80. narozeninám. Praha: Ženská národní rada, 1930. s.67]

Plně s Vámi souhlasím, pane prezidente a těmito Vašimi slovy si dovolím ukončit svoji práci.

Brno, říjen 2006

Jarmila Káfoňková

RESUMÉ

Tato práce sleduje na základě teoretického studia dostupné literatury cestu, kterou urazily české ženy na svojí cestě dvacátým stoletím. Cestu za svými právy, za důstojným životem. Cestu, na které samy sobě i mužům dokazovaly, že jsou stejně chytré jako muži, že mají právo na vzdělání, právo zasahovat do rozhodování o sobě, o zemi, v níž žijí. Právo na stejnou práci, jakou vykonává muž a právo na to, být za tuto práci odměněna stejně jako muž. Po této cestě žena kráčí stále a bude kráčet ještě dlouho. A to nejenom česká žena. Neboť feministické názory jsou stále ještě proti mysli nejenom většině mužů, ale také mnohým ženám.

ANOTACE

Název práce:	Postavení žen v české společnosti v posledních 100 letech
Jméno a příjmení:	Jarmila Káfoňková
Vedoucí práce:	PaedDr. Lenka Rogožanová
Univerzita:	Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně Institut mezioborových studií
Počet stran:	52
Počet titulů použité literatury:	35
Rok vydání:	2006

KLÍČOVÁ SLOVA:

Ženy, ženské hnutí, emancipace, výchova a vzdělání žen, postavení žen ve společnosti, zaměstnání žen, právní postavení žen, ženy ve válce, ženy v politice, školství, pedagogika, právo.

ANNOTATION

Title work: Position women in Tzech society in last 100 years

First und last name: Jarmila Káfoňková

Supervisor: PaedDr. Lenka Rogožanová

University: University of Tomáš Baťa in Zlín
Institute of interdisciplinary study Brno

Number of pages: 52

Number of the used literary titles: 35

Year of fissue: 2006

KEY WORDS:

Women, woman offensive, emancipation, education and learning of women, position of women in society, vocation of women, juristic position of women, women in war, women in politics, education systém, pedagogy, justice.

POUŽITÉ PRAMENY INFORMACÍ

Zákony, nařízení

1. *Obecný občanský zákoník rakouský.*
Videň: Tiskárna mechitaristská, 1872. 142 s.
2. *Obecný občanský zákoník platný v zemi české a moravskoslezské se zákony doplňujícími.*
Praha: Spolek československých právníků, 1935. 606 s.
3. *Občanský zákoník ze dne 25. října 1950 č. 141 Sb.*
Praha: Orbis, 1950. 323 s.
4. *Souhrnná zpráva o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen.*
Praha: MPSV, 2000. 31 s. Č.j. 71/19615/2000. 31 s.

Monografie

5. BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách.*
Praha: Slon, 2005. 175 s. ISBN 80-86429-38-5.
6. BARTÁKOVÁ, Míla. *Žena v sociální péči.*
Brno: Nový lid, 1920. 18 s.
7. ČERMÁKOVÁ, Marie. *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny.*
Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997. 24 s. ISBN 80-85950-42-1.
8. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848.*
Praha: Emil Šolc, 1909. 222 s.
9. HAJN, Alois. *Ženská otázka v letech 1900 – 1920.*
Praha: Pokrok, 1939. 19 s.
10. HAJŠMAN, Jan. *Maffie.*
Praha: Antonín Strojil, 1924. 52 s.

11. HAMPLOVÁ, Dana; RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka; PIKÁLKOVÁ, Simona. *České ženy: partnerství, reprodukce a rodina*.
Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. 108 s. ISBN 80-7330-040-0.
12. HEITLINGEROVÁ, Alena; TRNKOVÁ, Zuzana. *Životy mladých pražských žen*.
Praha: Slon, 1998. 207 s. ISBN 80-85850-56-7.
13. HONZÁKOVÁ, Albína. *Tomáš Garrigue Masaryk a ženy*.
Praha: ŽNR a Říšský svaz československých učitelek, 1938. 36 s.
14. HRONEK, Josef. *Česká škola národní v historickém vývoji a v dnešní podobě*.
Praha: Gustav Franci, 1932. 126 s.
15. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*.
Praha: Computer Press, 2000. 83 s. ISBN 80-7226-409-5
16. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo*.
Brno: Masarykova universita, 1993. 159 s. ISBN 80-210-0598-X.
17. JIRKOVÁ, Marie. *Vzdělání a emancipace ženy*.
Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1982. 162 s.
18. JŮVA, Vladimír; VESELÁ, Zdenka. *Dějiny výchovy, školy a pedagogiky*.
Praha: SPN, 1988. 207 s.
19. KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*.
Brno: Universita J. E. Purkyně, 1968. 131 s.
20. KOPÁČ, Jaroslav. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu. Díl I*.
Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971. 224 s.
21. KUCHAROVÁ, Věra; ZAMYKALOVÁ, Lenka. *Aktuální otázky postavení žen v ČR*. Praha: VÚPSV, 1998. 77 s.
22. MARKOVÁ, Marta. *Femina*.
Brno: Barrister&Principal, 1998. ISBN 80-85947-27-7.
23. MUŽÍKOVÁ – NOSILOVÁ, Ludmila. *Naše ženy v historii a ve výstavbě státu*.
Praha: Ministerstvo informací, 1946. 52 s.
24. NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dejiny ženy*.
Bratislava: EPOCH, 1971. 309 s.
25. PLAMÍNKOVÁ, Františka. *Žena v demokracii*.
Praha: Svaz národního osvobození, 1924. 40 s.
26. SLUŠNÁ, Nataša. *Postavení ženy ve společnosti*.
Praha: Universita Karlova, 1988. 123 s.

27. SMOLKA, Radovan; JELÍNKOVÁ, Vladimíra; GOBYOVÁ, Jitka. *Školství v České republice*.
Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994. 36 s. ISBN 80-211-0206-3.
28. VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*.
Brno: Masarykova universita, 1993. 12 s. ISBN 80-210-0794-X.

Sborníky

29. *Lidská práva, ženy a společnost*. Redigovala Havelková Hana.
Praha: ESVLP, 1992. 96 s. ISBN 80-901221-0-8.
30. *Masaryk a ženy*. Sborník k 80. narozeninám.
Praha: ŽNR, 1930. 337 s.
31. *Právní postavení žen v České republice*. Redigovala Hendrychová Soňa.
Praha: Nadace Gender Studies, 1998. 71 s. ISBN 80-902367-1-5.
32. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Redigovala Hendrychová Soňa.
Praha: Open Society Fund, 1999.
33. *Žena v dějinách Prahy*. Redigoval Pešek Jiří.
Praha: Scriptorium, 1996. 436 s. ISBN 0231-7443.
34. *Ženy bojující v zahraničních jednotkách za II. Světové války*.
Praha: Naše vojsko, 1992. 77 s. ISBN 80-206-0363-8.

Internetové zdroje

35. <http://www.sbirkazakonu.cz/web/lexdata.nsf>

946/1811	Obecný zákoník občanský.
91/1918 Sb.	Zákon o 8 hodinové pracovní době.
75/1919 Sb.	Zákon, kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé.
121/1920 Sb.	Zákon, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

123/1920 Sb.	Zákon, kterým vydává se řád volení do poslanecké sněmovny.
67/1925 Sb.	Zákon, kterým se zavádí placená dovolená pro zaměstnance.
95/1948 Sb.	Zákon o základní úpravě jednotného školství (Školský zákon).
150/1948 Sb.	Ústava Československé republiky.
231/1948 Sb.	Zákon na ochranu lidově demokratické republiky.
90/1949 Sb.	Zákon o rodinných přídavcích.
265/1949 Sb.	Zákon o právu rodinném.
86/1950 Sb.	Trestní zákon.
141/1950 Sb.	Občanský zákoník.
61/1955 Sb.	Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění o změně předpisů o rozvodu.
54/1956 Sb.	Zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců.
68/1957 Sb.	Zákon o umělém přerušení těhotenství.
186/1960 Sb.	Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (Školský zákon).
126/1962 Sb.	Vládní nařízení, kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušení těhotenství.
94/1963 Sb.	Zákon o rodině.
58/1964 Sb.	Zákon o zvýšení péče o těhotné ženy a matky.
65/1965 Sb.	Zákoník práce.
88/1968 Sb.	Zákon o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění.
29/1984 Sb.	Zákon o soustavě základních a středních škol (Školský zákon).
66/1986 Sb.	Zákon České národní rady o umělém přerušení těhotenství.
188/1988 Sb.	Zákon, kterým se mění a doplňuje Zákoník práce.
171/1990 Sb.	Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (Školský zákon).
91/1998 Sb.	Zákon, kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů a o změně a doplnění dalších zákonů.